(6). Mamatov, A. (2020). O‘zbek tilidagi frazeologik birliklarning semantik-strukturaviy xususiyatlari. Toshkent, O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
(7). Cowie, A.P. (1998). Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. Oxford: Clarendon Press.
(8). Fernando, C. (1996). Idioms and Idiomaticity. Oxford, Oxford University Press.
(9). Кунин, А.В. (1996). Курс фразеологии современного английского языка. Москва, Высшая школа.
(1). Moon, R. (1998). Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach. Oxford: Clarendon Press.

Usmonova Odina Siddikovna (Andijon davlat Chet tillari instituti o‘qituvchisi, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

TILNING LINGVISTIK EVOLYTSIYASI VA UNDA TAOM NOMLARINING O‘RGANISH MASALASI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada tilning lingvistik evolutsiyasi, uning asosiy sabablari haqida so‘z boradi. Taom nomlarida til evolutsiyasini o‘rganishning ahamiyati bayon qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *lingvistik evolutsiya, taom nomlari, leksik-semantik maydon, oshpazlik leksikasi, ekstralingvistik xususiyatlar.*

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ЭВОЛЮЦИЯ ЯЗЫКА И ПРОБЛЕМА ИЗУЧЕНИЯ НАИМЕНОВАНИЙ ПИЩИ В НЕМ

Аннотация. *В данной статье рассматривается лингвистическая эволюция языка и её основные причины. Раскрывается значение изучения эволюции языка на примере названий блюд.*

Ключевые слова: *лингвистическая эволюция, названия блюд, лексико-семантическое поле, кулинарная лексика, экстралингвистические особенности.*

THE LINGUISTIC EVOLUTION OF LANGUAGE AND THE PROBLEM OF STUDYING FOOD NAMES IN IT

Annotation. *This article discusses the linguistic evolution of language and its main causes. It highlights the importance of studying language evolution through the names of dishes.*

Keywords: *linguistic evolution, names of dishes, exical-semantic field, culinary vocabulary, extralinguistic features.*

Kirish. Madaniy va lingvistik tadqiqotlarning asosiy vazifalaridan biri milliy tillarning o‘ziga xos xususiyatlari, madaniyatning shakllanishida tilning evolutsiyasi, ahamiyati va madaniy almashinuv dinamikasi bilan bog‘liq. Tilning tabiati va uning ijtimoiy-madaniy funksiyalari bo‘yicha tadqiqotlar dolzarb bo‘lib qolmoqda. Til madaniyatshunoslik, falsafa, psixologiya, mantiq, semiotika va lingvokulturologiya kabi ko‘plab fanlarning tadqiqot mavzusidir. Dastlabki bosqichda tilni bilish odamlarni hayvonlardan ajratib turishi va nutq kognitiv qobiliyatlar bilan chambarchas bog‘liqligi tan olingan.

Aflotunning “tabiiy til” nazariyasi shuni ko‘rsatadiki, obyekt nomi uning muhim tabiatini aks ettiradi, ilohiyot va til o‘rtasida bevosita aloqani o‘rnatadi. Boshqa tomondan, Aristotel nazariyasi shuni ta’kidlaydiki, nomlar obyektlarga jamoat roziligi bilan beriladi va ular mohiyatan obyektlarning mazmuni bilan bog‘liq emas.

Tilning lingvistik evolutsiyasi vaqt o‘tishi bilan uning ba’zi funksiyalariga o‘zgartirish kiritadigan jarayondir. Til turli xalqlar o‘rtasidagi madaniy, ijtimoiy-siyosiy aloqa vositasi sifatida rivojlanib boradi. Ushbu o‘zgarishlar tilning so‘z boyligi, fonetikasi, grammatikasi va semantikasida aks etadi (1).

Tilning lingvistik evolutsiyasi – bu tilning bosqichma-bosqich tarixiy rivojlanishi va tizim sifatida o‘zgarishi. Bu ko‘p faktorli jarayon bo‘lib, unga turli sabablar ta’sir qiladi. Lingvistik evolyutsiyaning asosiy sabablari:

1. Boshqa tillar bilan o‘zaro ta’sir. Til aloqalari so‘zlarni boshqa tillardan so‘z olishga, boshqa til ta’siri ostida grammatik tuzilmalarni o‘zgartirishga olib keladi.

2. Tilning dialekt va shevalar bo‘yicha hududiy farqlanishi. Vaqt o‘tishi bilan ular turli yo‘nalishlarda rivojlanadi.

3. Tilning ijtimoiy differensiatsiyasi – professional jargonlarning paydo bo‘lishi.

4. Talaffuzdagi tabiiy fonetik o‘zgarishlar, murakkab shakllarni soddalashtirish.

5. Yangi tushuncha va voqelikni bildirish uchun xorijiy so‘zlarni o‘zlashtirib olish.

6. Tilga, til qurilishiga ongli ta’sir.

Til evolyutsiyasi nutq tizimining barcha darajalariga ta’sir qiladigan, ichki va tashqi omillar bilan shartlangan murakkab jarayondir. Lingvistik evolyutsiyani o‘rganish tilning tarixiy rivojlanishi va uning jamiyat ehtiyojlariga moslashish mexanizmlarini kuzatish imkonini beradi.

Lingvistik evolyutsiya jamiyat va madaniyat rivojlanishi bilan chambarchas bog‘liq. Til jamiyatning mentaliteti va qadriyatlar tizimini aks ettiradi. Shuning uchun ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlar tilga katta ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, ilmiy-texnik taraqqiyot texnologiya, fan va axborot texnologiyalari sohasida ko‘plab neologizmlarning paydo bo‘lishiga olib keldi.

Demokratiya va bozor munosabatlarining rivojlanishi iqtisodiy va siyosiy so‘z birikmalarining boshqa tillardan so‘z olishiga sabab bo‘ldi. Globallashuv va ommaviy madaniyat xalqaro so‘zlarning, ayniqsa inglizcha so‘zlarning tarqalishiga yordam beradi.

Til siyosati til evolyutsiyasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, Rossiya imperiyasida ruslashtirish siyosati rus lug‘atini olish va Rossiya xalqlari tillarida klassifikatsiya jarayonlarini tezlashtirdi. Sobiq sovet davrida SSSR xalqlari tillarini yaqinlashtirish, terminologiya va alifbolarni birlashtirish siyosati olib borildi. Bu sotsializm davrida lingvistik evolyutsiyada o‘z izini qoldirdi. Shuningdek, davlat tili siyosati va siyosiy jarayonlar lingvistik evolyutsiya yo‘nalishiga faol ta’sir ko‘rsatmoqda. Til millatni mustahkamlash, davlatchilik va milliy o‘ziga xoslikni mustahkamlash vositasi sifatida ishlatiladi. Bu til tizimlarining evolutsiyasida aks etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ko‘pgina tadqiqotlar til va madaniyat o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganishga bag‘ishlangan Levi-Strosning so‘zlariga ko‘ra, “til madaniyatning ajralmas qismi bo‘lib, shaxsning o‘z guruhi madaniyatini o‘zlashtirishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi”(2). R.O.Shorning ta’kidlashicha, til jamiyat tomonidan yaratilgan va uzatiladigan madaniy vosita bo‘lib, shaxs tomonidan tilni tanlash uning jamiyati va tarixiy o‘tmishi bilan belgilanadi (3). A.N.Uaytxedning fikricha, “insoniyat sivilizatsiyasi bu tilning natijasidir va tilning o‘zi sivilizatsiya bilan birga rivojlanadi (4). Lingvokulturologiya sohasida P.M.Bisilli madaniyatning asosiy jihati sifatida tilning tuzilishi va so‘z boyligi bilan bog‘liq ahamiyatini ta’kidlaydi (5).

A.A.Leontyev tomonidan olib borilgan tadqiqotda “til dunyo bilan insoniy munosabatlarning tuzilishini shakllantiradi” (6), degan fikr ustunlik qiladi. A.M.Shaxnarovich esa insoniyat jamiyatidagi ijtimoiy-madaniy ma’lumotlarni o‘zlashtirish jarayoniga til kuchli ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi. Umuman olganda, tilga o‘tgan avlodlar va butun insoniyat tomonidan to‘plangan ijtimoiy bilimlar ombori sifatida qaraladi(7).

Tahlil va natijalar. Tilning lingvistik evolutsiyasini o‘rganish tilning vaqt va makon davomida qanday o‘zgarishini, shuningdek, uning rivojlanishiga qaysi omillar eng katta ta’sir ko‘rsatishini tushunishga imkon beradi. Tilshunos va madaniyatshunoslar til, madaniyat va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni yaxshiroq tushunish uchun ushbu jarayonni faol o‘rganmoqdalar. Tilning lingvistik evolutsiyasi va taom nomlarini o‘rganish tilning vaqt va makon davomida qanday o‘zgarishini, shuningdek, madaniy xususiyatlar tilda qanday aks etishini tushunishga imkon beradigan qiziqarli tadqiqot sohasini ifodalaydi.

Ovqat nomlarini o‘rganish oshpazlik san’ati qanday o‘zgarganini, pishirish an’analari qanday shakllanganligini va ma’lum vaqt ichida qanday mahsulotlar mavjud bo‘lganligini tushunishga imkon beradi.

Taom nomlarini o‘rganish qadimiy ildizlarga ega bo‘lib, madaniyat va jamiyatning turli jihatlari bilan bog‘liq. Masalan, qadimgi sivilizatsiyalarda taom nomlari diniy marosim va urf-odatlar bilan bog‘liq edi. O‘rta asrlarda taom nomlari ma’lum mahsulotlarning mavjudligini va odamlarning ijtimoiy mavqeyini aks ettirgan. Zamonaviy dunyoda taom nomlarini o‘rganish globallashuvning oshpazlik afzalliklari va an’analariga ta’sirini kuzatish imkonini beradi.

Turli xalqlar oshxonalaridan taom nomlarini o‘zlashtirib olish jarayonlari ham faol o‘rganilmoqda. Zamonaviy texnologiyalar taom nomlaridagi leksik va semantik o‘zgarishlarni har tomonlama tahlil qilish imkonini beradi.

Kulinariya sohasida ishlatiladigan so‘zlarni boshqa tillardan o‘zlashtirib olish tadqiqotchi G.S. Moskalyuk tomonidan ko‘rib chiqilgan. Oshpazlik retseptlari, asosan, tegishli madaniyatning til egalari bilan bevosita muloqot qilish orqali qabul qilingan, deb ta’kidlagan (8).

Taom nomi har qanday millat taomining ta’mi va qiziqishlari haqida juda ko‘p ma’lumotlarni berishi mumkin. Ovqatlanish jarayoni ijtimoiy vaziyat va urf-odat bilan izohlanadi hamda ijtimoiy-madaniy maqomdan tashqari, millatning xarakterini aks ettiradi. Ijtimoiy-madaniy ma’lumotlar taomning leksik-semantik maydonining ekstralingvistik o‘ziga xos xususiyatlarini ochib berishga imkon beradi.

Taom nomlarida til evolutsiyasini o‘rganish qiziqarli tadqiqot yo‘nalishi bo‘lib, turli mamlakat olimlari bu mavzu ustida ishlagan. Masalan, amerikalik tilshunos Deniel Everett madaniy va lingvistik omillarning turli etnik guruhlar o‘rtasida taom nomlarining shakllanishiga ta’sirini, shu jumladan, ularning ijtimoiy, tarixiy va geografik jihatlari bilan bog‘liqligini o‘rganib chiqdi (9).

Fransuz antropologi Klod Levi-Stros, ovqatlanishning madaniy jihatlari va oshpazlik an'analari, shu jumladan, madaniy merosning muhim elementi sifatida taom nomlarini tahlil qilish bo'yicha tadqiqotlar olib bordi (10).

Xulosa. Taom nomlarini o'rganish ushbu mintaqaning madaniy xususiyatlarini, uning tarixi, urf-odatlari va turli etnik guruhlarning oshpazlik madaniyatini shakllantirishga ta'sirini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, ushbu mavzu bo'yicha tadqiqotlar til, madaniyat va ovqatlanish o'rtasidagi bog'liqlikni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Shuningdek, taom nomlarini o'rganish orqali madaniy merosning boyligini ochib beradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, milliy taomlar har qanday xalqning moddiy va ma'naviy madaniyatining muhim qismidir. Oshpazlik leksikasini o'rganish milliy oshxonaning tarixi va o'ziga xos xususiyatlarini yaxshiroq tushunishga imkon beradi. Shuning uchun taom nomlarini har tomonlama o'rganish tilshunoslikda katta istiqbolga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

(1). Леви-Строс К. Структурная антропология. М., "Эксмо-Пресс", 2001, 512 с.

(2). Леонтьев А.А. Язык, познание и общение. Методологические проблемы анализа языка. Ереван, 1976, с. 46.

(3). Москалюк Г.С. Лексическая гетерогенность кулинарных рецептов российских немцев. Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 9. Филология. Востоковедение. Журналистика. 2013, вып. 1, с. 166–177.

(4). Румянцев О.К. В перспективе культурологии: повседневность, язык, общество. Рос. ин-т культурологии, редколл.: О.К.Румянцев (отв. ред.) и др., М., "Акад.проект: РИК", 2005, с. 449.

(5). Шор Р.О. Язык и общество. Предисл. В.М.Алпатова, 3-е изд., испр. и доп., М., "Либроком", 2010, 160 с.

(6). Уайтхед А.Н. Избранные работы по философии. М., 1990, 366 с.

(7). Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. М., изд-во МГУ, 2004, 348 с.

(8). Леонтьев А.А. Язык, познание и общение. Методологические проблемы анализа языка. Ереван, 1976, с. 46.

(9). Шахнарович А.М. Язык, культура и социализация личности. Национально-культурная специфика речевого общения народов СССР. Москва, "Наука", 1982, 20 с.

(10). Эверетт Д.Л. Не спи – кругом змеи! Быт и язык индейцев амазонских джунглей. Сост. А.Д.Кошелев. М., 2016, 383 с. (Разумное поведение и язык. Language and Reasoning); https://mybook.ru/author/deniel-everett/kak-nachinalsya-yazyk-istoriya-velichajshego-izobr/

Navruzova Muyassar Gaybullayevna (f.f.f. doktori (PhD), BuxDU dotsenti)

TIBBIY BIRLIKLARNING RIVOJLANISH TARAQQIYOTI HAMDA GENEZISI

Annotatsiya. *Tibbiy terminologiyaning rivojlanishi va shakllanishi qadim zamonlardan buyon davom etib kelgan jarayon sanalib, bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga egadir. Tibbiyot sohasining o'ziga xos terminlari mavjud bo'lib, ularning to'g'ri va aniq ishlatilishi, ilmiy tavsifiga asoslanishi, tibbiy faoliyatni samarali yuritish, bemorlarga aniq tashxis qo'yish va davolash jarayonini sifatli tashkil qilish uchun zarurdir. Ushbu maqolada terminologiyaning rivojlanish taraqqiyoti hamda genezisi haqida fikr-mulohaza bildirilgan.*

Kalit so'zlar: *muloqot, terminologizatsiya, adabiy til, dialektal terminologiya, leksik birlik, so'z birikmalari, nutq, tibbiy xodimlar nutqi, umumiste'mol leksika, umumiy atamalar, maxsus keng atamalar, maxsus tor atamalar.*

ГЕНЕЗИС И РАЗВИТИЕ МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Аннотация*. Развитие и формирование медицинской терминологии – процесс, который продолжается с древних времен и актуален по сей день. Медицинская сфера имеет свою терминологию, правильное и точное ее использование, основанное на научном описании, необходимо для эффективного осуществления врачебной деятельности, точной диагностики пациентов и качественной организации лечебного процесса. В данной статье дается обратная связь по развитию и эволюции терминологии.*

Ключевые слова: *коммуникация, терминология, литературный язык, диалектная терминология, лексическая единица, словосочетания, речь, речь медицинского персонала, общая лексика, общие термины, специальные широкие термины, специальные узкие термины.*